

Ammatillisen kohtaamisen rakentuminen nuorten työpaja- toiminnassa

Katja Komonen

Yliopettaja, YTT

Mikkelin ammattikorkeakoulu,

Kulttuuri-, nuoriso- ja sosiaalialan laitos

katja.komonen@mikkeli.ami.fi

Johdanto

Nuorten työpajojen yhteiskunnallista tehtävää on pohdittu viime vuosina varsin runsaasti. Nuorten työpajatoiminta nähdään koulutus- ja työvoimapolitiittisissa keskusteluissa samoin kuin nuorten syrjäytymisen ehkäisyä koskevissa puheenvuoroissa yhä korostuneemmin ratkaisuna erilaisiin yhteiskunnasta ja nuorten elämästä nouseviin tarpeisiin, jopa ongel-

miin (ks. Valtiontalouden tarkastusviraston toiminnantarkastuskertomus 2007). Vähemmän on kuitenkin tarkasteltu sitä, miten työpajatoiminnan yhteiskunnallinen tehtävä näkyy työpajatoiminnan arjessa ja siellä tapahtuvassa eri toimijoiden välisessä vuorovaikutuksessa. Tässä artikkelissa tarkastellaan työpajoilla työskentelevien työ- ja yksilövalmentajien ja nuorten välistä *ammattilista kohtaamista*: Miten valmentajat konstruoivat kielellisessä toiminnassaan itselleen identiteettejä ja millaisiin positiivisiin he asettavat itsensä suhteessa nuoriin?

Koska työpajatoiminta on yhteiskunnallinen instituutio, valmentajien ja nuorten kohtaamisten tavat ja roolit eivät ole yksinomaan heidän itsensä määrittävissä. Heidän suhteensa laatua määritetään ja ohjeistetaan monissa yhteyksissä. Valmentajina ja asiakkaina ollaan aina jossakin yhteiskunnallisessa tilanteessa, jossa työpajatoiminnalle hahmottuu erilaisia tehtäviä ja paikkoja. Nämä puolestaan määrittävät toimijoiden välisten suhteiden sisältöjä. Työpajatoiminnassa tapahtuvaa kohtaamista voidaan siten kutsua institutionaaliseksi kohtaamiseksi, jossa ei siten ole kyse vain ammattilaisen (työ- ja yksilövalmentajien) ja asiakkaan (työpajalla työskentelevän nuoren) suhteesta, vaan näkyväksi tulevat yhteiskunnalliset ja kulttuuriset odotukset yhteiskuntaan kiinnittymisestä ja aikuisuuden saavuttamisesta.

Artikkelissa kuvaan valmentajan ja nuoren kohtaamisen tapoja kolmen erilaisen suhteen – kumppanuus-, kontrolli- ja huolenpitosuhteen kautta, jotka samalla avaavat erilaisia näkökulmia työpajatoiminnan yhteiskunnallisten tehtävien rakentumiseen. Artikkelini pohjautuu nuorten työpajatoiminnan paikkaa ja asemaa koskevaan tutkimukseeni (Komonen 2007). Tutkimusaineisto koostui yhdentoista työ- ja yksilövalmentajan teemahaastattelusta sekä työpajatoimintaa koskevasta valtakunnallisesta ja paikallisesta asiakirja-aineistosta. Tämä aineisto kattoi muun muassa Opetusministeriön sekä Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita, työpajatoiminnan kehittämiseen tarkoitettujen kansallisten avustusten hakuohjeita sekä yksittäisten työpajojen toimintasuunnitelmia ja muita asiakirjoja. Hyödyntämällä erilaisia aineistoja halusin korostaa työpajatoiminnassa mukana

olevien ja sen asemaa määrittävien tahojen moninaisuutta: Nuorten työpajatoiminnalle annetaan yhteiskunnallisia tehtäviä erilaisissa virallisissa asiakirjoissa, mietinnöissä, laeissa ja asetuksissa. Työpajatoiminta saa erityisen merkityksensä kuitenkin myös määrittelemällä itse omaa instituutiotaan ja kuvaamalla erilaisia ammatillisia käytäntöjään omista asiakirjoistaan ja arkisissa vuorovaiikutustilanteissa. Erittelin aineistojani teksteinä, kielellisinä tuotoksina. Aineiston analyysi rakentui aineiston diskursiiviselle luvulle, josta pyrin tavoittamaan erilaisia työpajaa kuvaavia ja rakentavia puhetapoja.

Tutkimuksessa työpajalla tarkoitettiin kuntien, säätiöiden ja yhdistysten ylläpitämiä työpajoja, johon nuoret ohjautuvat eri viranomaisten toimesta tai omaloitteisesti. Nojaudun siten seuraavaan Valtakunnallisen työpajayhdistyksen määritelmään työpajoista: *Työpaja on erityistyöllistämisen yksikkö, joka tarjoaa erikäisille asiakkaille (valmentautujille) mahdollisuuden saada tukea työ- ja yksilövalmennuksen keinoin. Työpaja voi olla työllistämisen monipalvelukeskuksen erillinen toimintayksikkö tai kokonaan erillinen yksikkö. Työpajan kohderyhmä painottuu muuten heikossa työmarkkina-asemassa oleviin henkilöihin* (Marniemi & Pekkala 2005, 13). Ammatillisten oppilaitosten sisällä toimivat pajamuotoiset yksiköt tai pajakoulut rajaavat siten tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Työpajan sijasta käytän laajempaa *työpajatoiminnan* käsitettä, jolla viittaaan fyysisen ja yksittäisen työpajan sijasta yhteiskunnallisesti organisoituun ja raamitettuun, tiettyä yhteiskunnallista tehtävää toteuttavaan toimintamuotoon.

Valmentajien ammattillisuuden rakentuminen

Kumppanuussuhde

Kumppanuussuhteen rakentumisen kasvualustana toimii työpajojen alkuaikojen ”epävirallisuuden eetos”, jonka suuri osa valmentajista katsoo edelleen muodostavan työpajojen ytimen. Epävirallisuudella viitataan paitsi pajojen toimintakulttuurissa kumpuilevaan luovuuteen, joustavuuteen ja byrokratiasta irrottautumiseen myös valmentajien ammattillisuuteen. Työpajan nuori tulee usein määritellyksi auktoriteettivastaisuuden kautta (esim. Hilpinen & Kokkonen 2004), mikä tarkoittaa valmentajien mielestä sitä, että nuori on usein kohdattavissa ainoastaan epävirallisesti ilman auktoriteettia. Todellisen kohtaamisen katsotaan alkavan vasta silloin, kun erilaiset työpajan sisäänottomuodollisuudet (esim. tulohaastattelu ja lomakkeiden täyttö) on täytetty ja valmentaja pääsee työskentelemään yhdessä nuoren kanssa.

Vaikka nuorten ongelmana katsotaan olevan rajattomuus esimerkiksi ajankäytössä ja elämänhallinnassa ja heidän todetaan tarvitsevan *kuria ja ryhtiä elämänsä*, valmentajat eivät halua toimia rajojen asettajina. Nuorten ja valmentajien välillä halutaan säilyttää aito solidaarinen tasa-arvo. Hassinen (2004, 13) perustelee tätä sillä, että valmentajat joutuvat itsekin sietämään virallisen järjestelmän taholta aliarvostusta ja väliaikaisuuden vähemmän motivoivaa ilmapiiriä, mikä luo tiettyä yhteiskunnalliseen asemaan kiinnittyvää samankaltaisuutta nuorten kanssa. Auktoriteetin rakentamisen sijasta työ- ja yksilövalmentajat pyrkivät mieluummin kumppanuuteen,

jopa kaveruuteen. Suhde ei siten rakennu sen enempää nuorten kontrolloinnille kuin holhoamiseen kalskahtavalle huolenpidollekaan, jossa nuoria pidettäisiin omaan toimijuuteen täysin kykenemättöminä lapsina, jotka vaativat jatkuvaa, joskus jopa pysyvää apua (vrt. Juhila 2004, 171; Tronto 1994, 146; 170).

Kumppanuussuhteessa valmentajat ja nuoret toimivat rinnakkain. Nuorten elämää ja ongelmatilanteita sekä mahdollisia muutostarpeita jäsennetään yhdessä, jolloin myös nuoren rooliin kuuluu kumppanina oleminen (ks. Juhila 2004, 14). Kumppanuussuhde on siten nuoren kasvamaan saattamista: kasvun voima ja kyky tulee yksilöstä, mutta työpaja ja siellä toimivat henkilöt voivat antaa tukea ja virikkeitä kasvuun (Aaltonen 2003, 21).

Myö ei olla täällä mitään työnjohtajia, vaan täsmälleen samalla viivalla näitten ukkojen kaa. Ihan samalla tasolla. Myös kohdataan ne ihan silmästä silmään. Myö ei olla mitään pomoja täällä. Miusta on hirmu tärkeä pointti se, että se kaveri ei koe mitään semmosta. Nuoria on paljon, just armeijan keskeyttäneitäkin, niillä on se auktoriteettiongelma ja se on ikävä asia. (M/11)

Kumppanuussuhteeseen perustuvassa työpajatoiminnassa valmentajien asiantuntijuus on horisontaalista. Tällä Juhila (2004, 137–138) tarkoittaa sitä, että valmentajan ja nuoren välisessä suhteessa kummallakaan ei ole lähtökohtaisesti sellaista asiantuntijuutta, joka ylittäisi toisen osapuolen asiantuntijuuden. Valmentaja ei siten ole suhteessa ainoa asiantuntija, vaan myös nuori asiakkaana omaa erilaista osaamista. Horison-

taalisuus tarkoittaakin samalle tasolle asettumista ja toistensa kuuntelemista. Valokivi (2004, 127–128) puolestaan käyttää jaetun asiantuntijuuden käsitettä viittaamaan toimintaan, jossa asiakkaan näkemys omasta tilanteesta saa tilaa asiantuntijoiden tulkinnan rinnalla ja jossa työntekijä ja asiakas rakentavat yhdessä erilaisia vaihtoehtoja tilanteen ratkaisuun.

Kumppanuussuhteen keskeisenä sisältönä voidaan pitää *dialogia*, joka tulee ymmärretyksi *nuoresta käsin lähtevänä työnä, vastavuoroisuutena, tasa-arvoisuutena, kohtaamisena ja yhdessä tekemisenä* (vrt. Vuorikoski & Kiilakoski 2005, 309). Valmentajien ja valmennettavien välisen suhteen ideaaliksi voidaan siten ajatella piirtyvän Buberin (1993, 192–193) kuvaama dialoginen *Minä-Sinä -suhde* vastakohtana monologiselle (minäkeskeiselle) *Minä-Se -suhteelle*, jossa ihmiset puhuvat itsekokeskesti, itsensä kanssa. Kun dialogisessa suhteessa käännytään toisen puoleen, monologisissa käännytään pois päin ja otetaan reflektiivinen ja objektiivinen asenne toista kohtaan.

Työpajatoiminnassa dialogisuudessa kyse on sellaisen ilmapiirin rakentamisesta, joka mahdollistaa yhteisten käsitysten perustan luomisen, joka voi auttaa suuresti työpajajakson tavoitteiden ja toimenpiteiden yhteensovittamista nuoren elämässä. *Minä-Sinä -suhde* rakentuu työpajaympäristössä valmentajan ja valmennettavan väliselle luottamukselle, jonka puolestaan katsotaan olevan edellytys dialogin edellyttämälle *tunnustuksellisuudelle*. Nuorten luottamuksen voittamista on pidetty niin työpajatoiminnassa kuin erilaisissa syrjäytymisen ehkäisyprojekteissa yhtenä kriittisenä

menestystekijänä (esim. Väisänen & Hämmäläinen 2003, 93–95; Pohjantammi 2007, 117). Hankamäen (2001, 223–224) mukaan tunnustuksellisessa puheessa ihminen kertoo itsestään jostain sellaista, jota hän ei muuten sanoisi. Hän kertoo jotain, mitä hän pitää itsessään ja omassa tai läheistensä elämässä arvokkaana ja tärkeänä.

Vaikka nuoren kohtaamisen ja pajajakson onnistumisen kannalta on olennaista aluksi poistaa kaikki auktoriteettiin viittaavat asetelmat, Hilpinen ja Kokkonen (2004, 68) toteavat, että ajan kuluessa asetelmat ja olosuhteet muuttuvat suotuisemmiksi myös autoritääristen kysymysten käsittelylle. Toisin sanoen työpajan valmentajalle ei ole tarjolla valmista roolia tai auktoriteettia, vaan auktoriteeriksi tullaan demokraattisessa prosessissa, jossa arvostus ja kunnioitus on ansaittava. Tämä korostaa valmentajan vuorovaikutustaitojen ja persoonan merkitystä entisestään ja tekee hänestä itsestään auktoriteettinsa rakentajan (vrt. Harjunen 2002, 17). Edellä kuvattua luottamuksen syntymistä pidetään yleisemminkin yhtenä keskeisimmistä valmentajien auktoriteettiasemaa rakentavista tekijöistä (ks. Pohjantammi 2007, 117). Luottamus näkyy arjessa paitsi siten, että vaikeissakin tilanteissa otetaan yhteyttä ohjaajiin myös siten, että ohjaajille annetaan oikeus puuttua nuoren tekemisiin.

Kontrollisuhde

Kontrollilla on usein nähty olevan keskeinen merkitys syrjäytymisvaarassa olevien nuorten yhteiskunnallistamisessa. Kuitenkin virallisissa asiakirjoissa valmentajien kasvatusroolia tai -kontrollista puhutaan erit-

Työpajan tehtävä on saada työttömät nuoret liikkeelle.

täin niukasti. Ammatillisessa puheessa kontrollitehtävästä sanoudutaan puolestaan pääasiallisesti irti: kontrolli on joutain, joka ei ole istutettavissa työpajojen epäviralliseen toimintaympäristöön. Tästä huolimatta työpajan institutionaalille vuorovaikutukselle on kuitenkin leimallista, että neuvottelut työpajan ja nuorten välillä käydään hierarkkisissa suhteissa (Jokinen ym. 2000), joten kysymystä vallasta on vaikea ohittaa. Kontrollitehtävää toteutetaankin enemmän piiloisesti erilaisten työpajan toiminnallisten järjestelyjen kautta. Nuorten kontrollon tarve tulee kuitenkin näkyviin paitsi erilaisissa näkemyksissä, joiden pohjalta voidaan toteuttaa yhteiskunnallisia ohjausmekanismeja myös niissä konkreettisissa toimenpiteissä, joita nuoriin kohdennetaan työpajajakson aikana.

Kuten Vehviläinen (2002a, 58) on todennut, saapuessaan ehkä sanktion uhalla työpajalle, nuori joutuu samalla erilaisten keskusteluun ja sopimukseen perustuvien toimenpiteiden kohteeksi. Kontrollisuhteessa työpajaan liitetään sekä liikkeessä olemisen että muutoksen käsite. Nuoren pajatilan voidaan nähdä tästä näkökulmasta olevan paitsi yksilöl-

linen, epävirallinen ja vapaa myös muodollinen, kontrolloitu ja vastuullisuutta edellyttävä. Pajalle astuessaan nuori sioutuu muokkauksen kohteeksi, jossa muokkauksen kohteena ovat sekä nuoren mieli että konkreettiset arjen olosuhteet, elämäntilanne ja hänen fyysinen ruumiinsa. Työpajalle leimallisia kontrollon tekniikoita ovat *sopimussellisuus*, *työnteon ohjaaminen ja valvonta* sekä *nuoren tilan ja ajankäytön rajoittaminen*. Näillä ”normaaliin elämään vetoamiseen” perustuvilla tekniikoilla valmentajat suuntaavat nuoren arkea ja toimintaa. He korostavat säännöllisyyttä, itsekontrollia ja jatkuvaa liikkeessä olemista normaaliuden tunnusmerkeinä.

Nuoren institutionaalisen ja sosiaalisen tilan rajaamisessa ja hallinnointikeinojen toteuttamisessa työ- ja yksilövalmentajat saavat keskeisimmän määrittelijän, ehdonasettajajan ja toimintojen käynnistäjän roolin. Lainetta (2000, 34) lainaten, heillä on *sosiaalisen tilan luomisen avain ja valta käyttää sitä*. Nuoren määrittelyvalta sosiaalisen tilan suhteen on alisteinen ohjaajaan nähden, eivätkä he ole sosiaalisen tilan ensisijaisia tai aktiivisia rakentajia.

Työpajalle tulevan nuoren identiteettityön raamittumisen ja asiakkuuden paikantumisen ensi askeleet otetaan vaikiintuneiden ”sisäänottokäytänteiden” puitteissa, mikä tarkoittaa tulohaastattelua. Raitakari (2006, 20) on todennut, että kun nuori ja instituutio, tässä tapauksessa työpaja, kohtaavat, ei puhuta tai kirjoiteta mistä tahansa, vaan on olemassa rajattu joukko mahdollisia puheenaiheita. Myös työpajan tulohaastattelussa asiakkuudesta neuvotellaan enakkoon sovitun – ensisijaisesti työpajan tarpeita palvelevan – kaavan mukaisesti. Tulohaastattelussa noudatetaan

usein seuraavaa kaavaa: *taustan selvittäminen, tulevaisuuden kartoittaminen, pajan tarjonnan ja tulevaisuuden tarpeiden yhteensovittaminen ja sen vahvistaminen sopimuksella*. Tiivistetysti, kyse on nuoren menneisyyden ja tulevaisuuden yhteensovittamisesta pajan nykyhetken mahdollisuuksien kanssa.

Työpajan institutionaalinen vallankäyttö näkyy myös seuraavan sitaatin kuvaamassa tulohaastattelun jäsenyydessä, jossa ohjaajan tehtävänä on kysyä ja nuoren vastata ja jossa nuoren oletetaan olevan valmis tuomaan elämänsä aratkin asiat mukaan keskusteluun:

Siellä on vähän semmosia arempiakin asioita, et se pitää vähän tunnustella ja makustella, että onko siihen tilanteeseen, ensimmäiseen tapaamiseen soveliasta sitten kysyä ihan kaikkea. Et sit siinä matkan varrella ruvetaan sitten tarkentaa ja selvittää niitä. Et aina on parempi, et mitä enemmän saahaan siinä alussa tietoo, niin pystytään sitten niitä asioita kattomaan vähän erillä tavalla, ei tuu sitten kuukauden kahen jälkeen yllätyksenä. On tullu asioita, et ai jaa, täällä on tämmönen taustalla, sit taas tämmönen, tuonko ois tieniny, niin ois ollu helpompi tehdä tää asia. Ja niin päin pois. (M/2)

Työpajan sisäänottokäytänteet perustuvat sopimuksellisuuteen, jonka voidaan katsoa jäsentävän kaikkia sellaisia käytäntöjä, joissa pyritään asiakkaan yksilölliseen ja kuuntelemaan kohtaamisen sekä yhteisten suunnitelmien tekemiseen. Sopimuksellisuus leimaa muutoinkin nuoren työpajajaksoa. Se näkyy myös tulohaastattelun lopuksi rakentuvassa työpajasopimuksessa, jossa määritellään valmennussisällöt, työskentelyai-

ka, yksilölliset tavoitteet ja niiden seuranta ja jossa nuori allekirjoituksellaan sitoutuu toimimaan sopimuksen mukaisesti.

Haastattelupuheen kuvaamassa arjen institutionaalisisessa vuorovaikutuksessa korostuu moraalisen järjestyksen asettaminen. Työ- ja yksilövalmentajat tekevät päivittäin rajanvetoja hyvän ja pahan sekä hyväksytyin ja ei-hyväksytyin välillä. Tilannekohtaisissa neuvotteluissa etsitään rajoja yhteiskunnallisesti hyväksyttävälle toiminnalle (ks. Raitakari 2006). Valmentajien tehtävä on myös huolehtia erilaisiin dokumentteihin kirjattujen tavoitteiden realistisuudesta sekä seurata niiden toteutumista työpajan arjessa. Valmentajien käyttämä valta tulee näkyviin erilaisissa arjen kohtaamisissa, joista yksi keskeisimmistä on nuoren identiteettityön ohjaaminen tavoitteiden asettamisen raamittamisen kautta. Elämänhallinnan puutteen takia työpajatoiminnalle tulleen nuoren tulee osata asettaa tavoitteita tulevaisuudelleen jo tulohaastattelussa. Näiden tavoitteiden täytyy kuitenkin mahtua tiettyihin kehyksiin:

Heti puututaan, kun ne tavoitteet kirjoitetaan, että miten näihin aiotaan päästä. Että siellä ei oo semmonen jumalaton lista, eikä mittään tietoa, miten niihin päästään. (N/8)

Kontrollointi kiinnittyy myös nuoren ajan- ja tilankäytön hallintaan. Puhe työpajoista kiteytyy vahvasti aktivoinnin käsitteeseen: työpajan tehtävä on *saada työttömät nuoret liikkeelle* mielekkääseen ja valvottuun toimintaan ja *pitää heidät liikkeessä* ja siten rakentaa heille aktiivisen toimijan identiteettiä. Työpajajakson merkitys on erityisesti siinä, että se luo taunon työttömyydelle ja sen aikana

koetulle tilapäisyyden tunteelle, passiiviselle odottamiselle.

Mutta hyvin toiminnallista, se on varmasti se ihan perusasia. Ja sitten se mikä on selkeesti ongelma, jos tulee työssä semmosia taukoja, ettei oo mitään tekemistä tai ei pysty tarttumaan mihinkään. Se on ongelma. Koska semmosta hetkee, jos tulee puolentoista kahen tunnin tauko, ettei oo mitään tekemistä, niin se syö motivaatiota tosiaan. (M/5)

Kontrollisuhteessa valmentajien tehtäväksi rakentuu syrjäytymisvaarassa olevien nuorten kiinnittäminen palkkatyöyhteiskuntaan. Tällaisessa toiminnassa valmentajien asiantuntijuuden voidaan todeta olevan vertikaalista. Juhilan (2004, 84–85) mukaan vertikaalinen asiantuntijuus perustuu asetelmaan, jossa on tietäjä ja tietämisen kohde. Työpajatoiminnassa valmentajalla katsotaan olevan sellaista tietoa, jota nuorella ei ole ja jonka avulla hän pystyy jäsentämään nuoren tilanteen, tarvittavat muutokset ja niiden vaatimat toimenpiteet. Toinen vertikaalisuuden ominaisuus on, että muutoksen suunta, se mitä kohti pitäisi pyrkiä, on sekin valmentajan määriteltävissä. Nuoren oikeus omiin, yhteiskunnasta erottuviin arvoihin tai normeihin ei ole puheesta luettavissa. Näyttää siltä, että valmentajat ja nuoret eivät arjessa neuvottele moraalisisista arvoista, vaan työpajajaksolla vallitsee jonkinlainen yhteisymmärrys, mitä nuorten tulisi hallita työpajajakson jälkeen.

Huolenpitosuhde

Huolenpitosuhde avaa työpajatoimintaan näkökulman, joka on viime aikoina jäänyt tai ha-

luttu – ehkä uuden dynaamisen työpaikajaimagon rakentamisesta johtuen – jättää vähemmälle käsittelylle. Huolenpitosuhteessa nuoren aktivoimista ja yhteiskuntaan liittymistä ei korosteta työpajatoiminnan ensisijaisena tavoitteena, vaan lähtökohtana on kunkin nuoren omatahtinen kasvu sinänsä.

Huolenpitosuhteessa työpajan yhteiskunnallinen tehtävä tulkitaan ennen kaikkea kasvatustehtäväksi. Kontrollisuhteesta poiketen kasvatustehtävää ei kuitenkaan tarkastella suhteessa yhteiskuntaan ja sen tarpeisiin, vaan kasvatettaviin, työpajoilla työskenteleviin nuoriin. Työpajan paikka tulee siten ymmärretyksi nuorten tarpeista käsin vastakohtana julkista työpajakeskustelua leimaavalle, yhteiskunnallista tehtävää korostavalle argumentaatiolle.

Kasvatusta koskevan puheen keskeinen jännite rakentuu liikkeen ja ei-liikkeen varaan. Siinä otetaan kantaa nuorten yhteiskunnallisiin instituutioihin kiinnittymistä koskevaan puheeseen korostamalla työpajan roolia laajemmin vastauksena nuoren elämän haasteisiin. Yhteiskuntaan integroitumisen sijasta tavoitteena on sosiaalipedagogisen ajattelun (ks. Hämäläinen 1999, 79) mukaisesti auttaa nuoria emansipoitumaan, ”vapautumaan itsetoteutusta tukahduttavista yhteiskunnallisista pakoista”. Tämä tarkoittaa ensinnäkin omien mielenkiintojen ja vahvuuksien löytämistä, vaikka nämä eivät suoraan johtaisikaan koulutus- tai työpaikan löytämispyrkimykseen.

Mitkä on minun vahvuudet, mistä minä pidän, missä minä tunnen oloni turvalliseksi, mistä minä nautin ja mihin minä olen menossa, että kuka sinne on menossa, ettei se oo

vaan joku hahmo, jossakin suuressa väkijoukossa, joka menee sen takia siellä, kun muutkin menee. Et ois tärkeetä, et ne sais sellasen kokemuksen itsestään, että ne sais sellasen kokemuksen itsestään, että minä olen arvokas ja merkityksellinen ihan omana itsenäni, vaikka minä en osaitä mitään, koska osaamistahan voi hankkia. (M/8)

Toiseksi emansipoituminen tarkoittaa myös nuoren auttamista ottamaan etäisyyttä yhteiskunnan asettamiin vaatimuksiin, joihin nuoren ei katsota olevan vielä kypsä vastaamaan. Kasvuun katsotaan kuuluvan paitsi ”omatahtisuus ja itsensä etsiminen” myös epäonnistuminen, jota työpajan turvallinen ympäristö pehmentää. Puheesta nousee esiin työpaja eräänlaisena harmaan vyöhykkeen välipaikkana, odottelutilana. Työpaja ansaitsee oikeutuksensa, sillä nuoret tarvitsevat paikan, missä olla.

Tää on semmonen paikka vielä, missä voi epäonnistua. (M/11)

Työpajan tehtävänä on *tarjota kesken-eräisyydelle aika ja paikka*, jossa muista kasvatustilanteista pudonneet tai pudotetut nuoret voivat hengähtää yhteiskunnan nuorille asettamista vaatimuksista ja uraputkista. Tällaisena työpaja tulee kuvatuksi *turvasatamaksi, kypsymisen ja pysähtymisen paikaksi ei vielä valmiille nuorille*. Työpajalla nuoret voivat käyttää hyväkseen mahdollisuuksia selvittää asioita ja rakentaa toimivia ratkaisuja autenttisiin ja heille itselleen merkityksellisiin asioihin. Työpajan kohdalla tämä merkitsee paitsi elämänhallintaan, opiskeluun ja työhön liittyvien kysymysten työstämistä myös sellaisen henkisen kasvun tukemista, joka auttaa ihmisenä kasvamista. Esimerkiksi Paakku-

nainen (1995) on määrittänyt pajojen oppimisympäristön sekä ammatin hahmottamisen välineeksi että toisaalta sosiaalisesti terapeuttiseksi tilaksi, joka mahdollistaa yksilön kasvun.

Puheessa korostetaan työpajan kokonaisvaltaista huolenpitotehtävää silloinkin, kun nuoren eteneminen normaalielämänkulun mallin mukaisesti näyttää pysähtyneen. Huolenpitosuhteessa otetaan siten kantaa myös työpajojen julkilausuttuun tehtävään tilapäisinä interventioina: kaikkien nuorten kasvuvauhti ei puristu siihen puoleen vuoteen, joka usein on pajajakson kesto, vaan he tarvitsisivat pidempiaikaisen paikan kerätä voimia seuraavaa ponnistusta varten. Huolenpitosuhteessa valmentajat näkevät itsensä ennen kaikkea ”isällisinä”, ”äidillisinä” ja välittävinä ohjaajina.

Kyllähän myö varmaan jollain viisiin monellekin näille ollaan jonkinsorttinen isähahmo. Monella ei esimerkiksi isää oo ollut läsnä siinä perheessä. Et kyllähän se väistämättä tulee meille se rooli. (M/12)

Ehkä vähän semmosen äidillisen roolin oon ottanu tonne nuorille. (N/7)

Lopuksi

Kontrollin ja vapauden välinen jännite on leimallista nuorten työpajatoiminnalle. Kasvatuksen näkökulmasta se viittaa siihen, että yhtäältä työpajatoiminta on toimintaa, jonka ammatillinen missio on seistä asiakkaiden rinnalla ja vahvistaa heidän omia resurssejaan. Työpajapuheessa korostuu asiakkaan auttaminen *emansipoitumaan, vapautumaan isetoteutusta kahlitsevistä yhteiskunnallisista pakotteista, hallinnoimaan itse itseään*. Toisaalta työpajatoimintaan kuuluu myös kontrollitehtä-

vä silloin, jos nuori ei käytä *vapauden tilaansa* ja *subjektiivuttaan* viisaasti tai nuoren käyttäytymisen katsotaan olevan haitallista heille itselleen tai koko yhteiskunnalle. Tällöin työpaja toimii kasvun tukemisen sijasta ”kasvun oikean suunnan osoittajana, jolloin kontrolli kohdentuu nuoren ajankäyttöön ja liikkumiseen, mutta myös identiteetin rakentumiseen.

Työpajan ja nuoren välinen suhde on kuitenkin vuorovaikutuksellinen. Työpajalle asetettu yhteiskunnallinen tehtävä ei suoraan sanele sitä, miten valmentajan ja nuoren välisessä suhteessa ollaan ja millaiseksi nuorten kohtaaminen rakentuu. Paljolti on siten kysymys siitä, miten työpajatoiminta valmentajan ja nuoren välisenä suhteena tulee määrittelyksi ulkoapäin, mutta myös siitä, miten määritykset työpajatoiminnan arjessa otetaan vastaan (ks. Juhila 2004, 12; 49). Esimerkiksi sosiaalisten ongelmien tulkintatyö on prosessi, jonka tulokset eivät ole koskaan ennalta täysin tiedossa. Erilaisissa kasvatuksen, sosiaalisen kontrollin ja rangaistuksen kohtaamisissa organisaatio taustoineen, tavoitteineen, resursseineen ja ideologioineen tarjoaa vain kontekstin, jossa neuvottelutyö tapahtuu vuorovaikutuksessa eri toimijoiden kanssa (ks. Juhila & Pösö 2000).

Nuorten työpajatoiminta on vahvasti institutionalisoitumassa, mutta työ- ja yksilövalmentajien ammatti on vasta ammatillistumisen alkuvaiheessa. Työpajatoiminnan arjen asiantuntijuus on työ- ja yksilövalmentajilla. Siitä, mille tuo asiantuntijuus rakentuu, ei toistaiseksi ole mitään yhteistä käsitystä. Valmentajien taustalta ei ensinnäkään löydy mitään selkeää koulutuksellista yhdistävää tekijää. Työvalmentajina toimi-

vat ovat pääsääntöisesti pajalla tehtävien töiden ammatillisia osaajia. Yksilövalmentajien koulutustausta taas paikantuu usein nuorisotyöhön tai sosiaali- ja terveysalaan. Valmentajien koulutuksellisen ja ammatillisen(kin) profiilin epämääräisyys näkyy siten, että valmentajat toimivat työpajoissa pikemminkin oman työhistoriansa ja ammattikuntansa tradition kautta, kuin työ- ja yksilövalmentajien julkilausuttuihin tehtäviin nojautuen. Valmentajien heterogeeninen koulutus- ja työhistorian ohella työsuhteiden määräaikaaisuuden voidaan katsoa osaltaan ainakin hidastaneen valmentajien ammatillisuuden määrittelyä.

Muodollisella koulutuksella katsotaan olevan pajatoiminnassa suhteellisen vähän merkitystä. Työpajan arki ja kohdattavien nuorten tarpeet ovat moninaisia ja jokainen nuori kuvataan ainutkertaiseksi. Nuoren kohtaaminen edellyttää kokonaisvaltaista, jopa intuitiivista näkemystä nuoresta (ks. Komonen 2004, 52). Ammatillisena osaamisena korostuu siten *herkistyminen yllättäville havainnoille*. Arjen hämmentävissä tilanteissa tämä merkitsee pyrkimystä *tilanteen kuuntelemiseen*, jolloin valmentajan pitää yrittää löytää vihjeitä tai ituja asioista, joihin tarttumalla prosessia voidaan viedä eteenpäin. Päivittäin joudutaan myös tilanteisiin, joissa valmentajalla ei ole valmista käsikirjoitusta. Valmentajat korostavatkin, että asioita ei saa ratkaistuksi teoreettisella tiedolla tai pajoille laadituilla valmiilla toimintaohjeilla, vaan tilanteissa tarvitaan reflekoivaa työtettä ja toimimista praktisen tiedon eli käyttötiedon varassa. Praktinen tieto on kokemuseräistä tietoa, omien tulkintojen kautta syntynyttä, osittain hiljaista ja sanattomaksi muuttunutta työhön liittyvää persoonallista osaamista (Aaltonen 2003, 6; 13).

Toistaiseksi työpajojen profiili näyttäytyy muille toimijoille osin epäselväenä.

Ammatillistumisen etenemisen vaade on tutkimukseen haastateltujen valmentajien näkökulmasta ollut suuri ja odotettu aikataulu ehkä liiankin nopea. Työ- ja yksilövalmentajien puheessa korostuu ammatillistumisen prosessissa käytävä kipuilu, jossa ei ole kyse niinkään muutos- tai mukautumishaluttomuudesta, vaan työpajan identiteetistä käytävästä kamppailusta. Tässä kamppailussa taisteluita käydään kontrollin ja vapauden sekä työn ja kasvatuksen välillä. Perinteisesti työpajojen tehtävä on rakentunut työnteon opettamiselle ja valmentajien ammatillinen tausta ja osaaminen vahvalle työn tekemisen ja ammatin hallinnalle. Tästä näkökulmasta työpajatoiminnassa korostuva kasvatus näyttää jollain tavoin myös uhkaavan sekä pajojen imagoa että valmentajien ammatillisuutta ja herättävät ammatillista epävarmuutta sekä pelkoa omasta tulevaisuudesta. Kasvatuksellisten ja ohjauksellisten toimintojen korostumisen, osin työtoiminnasta luopumisen kustannuksella, koetaan merkitsevän luopumista jostain omasta, autenttisesta ja arvokkaasta.

Työpajatoiminnan vakinaistaminen edellyttää ammatillisuuden pohtimista

paitsi suhteessa nuoriin asiakkaisiin myös suhteessa muihin sosiaalisen työllistämisen kentän toimijoihin. Moniammatillisuus työpajatoiminnassa ei siten tarkoita ainoastaan yhteistyöverkoston rakentamista, vaan oman paikan rajaamista suhteessa muihin. Työpajatoiminnan identiteetin muodostaminen korostuu toimittaessa moniammatillisessa verkostossa: miten paja paikkana eroaa muista paikoista ja miten valmentajien osaaminen muiden toimijoiden osaamisesta? Toistaiseksi työpajojen profiili näyttäytyy muille toimijoille osin epäselväenä. Se sijoittuu edelleen epämääräisesti koulujärjestelmän ja avointen työmarkkinoiden välimaastoon vaihtoehtoiseksi oppimisen pajaksi ja väli-työmarkkinoiksi.

Työpajatoiminnassa toinen keskeinen, identiteettiä osin ravisteleva tekijä kietoutuu mitä suurimmassa määrin kysymykseen kasvatuksesta, työpajan kasvatus tehtävästä ja sen toteuttamisesta sekä kasvatuksen auktoriteetin rakentumisesta. Tarvetta kasvatus tehtävän (uudelleen)pohtimiseen on noussut kahdesta suunnasta. Ensinnäkin puheessa korostuu työpajojen asiakaskunnan muuttuminen ja sen *heikkenevä taso*. Työpajakentän viimeaikaiset muutosprosessit ovat pitkälti merkinneet työtoiminnan vähentämistä ja ohjaavan starttipajatoiminnan lisääntymistä. Esimerkiksi kuntouttavan työtoiminnan kautta työpajoihin ohjautuu entistä enemmän sellaisia nuoria, joille mikään perinteinen järjestäytynyt toiminta ei tunnu sopivan. Näiden nuorten valmiuksien katsotaan myös olevan usein niin heikot, ettei niihin ole mahdollista pajan *normaalin ja merkityksellisen* työn keinoin tarttua. Valmentajien mukaan pajatoiminnan kehittäminen tämän asiakaskunnan tarpeita vastaavaksi edel-

lyttäisi työn yksinkertaistumista ja vaativampien tilaustöiden menettämistä. Tämän taas katsotaan merkitsevän pajan imagon heikentymistä sekä yhteistyökumppaneiden että muun asiakaskunnan silmissä.

Toinen keskeinen kysymys työpajojen kasvatuksellisen tehtävän kirkastamisen ja identiteetin rakentamisen kannalta on myös oppilaitosyhteistyön tiivistymisestä johtuen (uudenlaisen) suhteen rakentaminen viralliseen koulujärjestelmään: Miten asettautua dialogiin sellaisen järjestelmän kanssa, jota vasten ja josta erottautuen identiteettiä on pitkälti rakennettu koko historian ajan? Miten saada työpajan kasvatustehtävän sisältö ja merkitys kirkastettua suhteessa formaaliin koulutukseen? Tässä erityisesti non-formaalin oppimisen käsitteen kautta tapahtuva oman kasvatus- ja ohjaustehtävän jäsentäminen voisi olla hedelmällistä. Non-formaalin oppimisen avulla on katsottu voitavan vastata erinomaisesti koulutuksesta syrjäytyneiden nuorten tarpeisiin – ei ainoastaan polluttamalla heitä koulutukseen ja työhön sellaisin menetelmin, joihin formaali koulutus ei ole kyennyt – vaan tarjoamalla laajemmin sellaisia valmiuksia, joita tietoyhteiskunnan työmarkkinoilla ja aktiivisessa osallistumisessa kansalaisyhteiskunnan toimintaan tarvitaan. Tällaisia ominaisuuksia ovat esimerkiksi elämänhallintataidot, kommunikatiiviset taidot, ongelmanratkaisutaidot ja tiimityöskentelyvalmiudet. selviytymiseen (ks. Colley 2005; du Bois-Reymond 2005, 161–162). Näiden vahvistaminen on ollut työpajatoiminnan ydintä toiminnan alkuajoista saakka. Lisäksi tarvitaan keskustelua hyvinvointityön ammattien väljään kehukseen sijoittuvasta työ- ja yksilövalmennuksesta ammattina ja siinä tarvittavasta asiantuntijuudesta.

Lähteet

Aaltonen, K. 2003. Pedagogisen ajattelun ja toiminnan suhde. Opetustaan integroivan opettajan tietoperusta lähihoitajakoulutuksessa. Joensuu: Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja 89.

Buber, M. 1993. Minä ja Sinä. Juva: WSOY.

Colley, H. 2005. Formal and informal models of mentoring for young people: issues for democratic and emancipatory practice. Teoksessa L. Chisholm, B. Hoskins & C. Glahn (toim.) Trading up. Potential and performance in non-formal learning. Council of Europe, 9–17.

du Bois-Reymond, M. 2005. What does learning mean in the "Learning Society"? Opening plenary address. Teoksessa L. Chisholm, B. Hoskins & C. Glahn (toim.) Trading up. Potential and performance in non-formal learning. Council of Europe, 19–26.

Hankamäki, J. 2003. Dialoginen filosofia. Teoria, metodi ja politiikka. Helsinki: Yliopistopaino.

Harjunen, E. 2002. Miten opettaja rakentaa pedagogisen auktoriteetin? Otteita opettajan arjesta. Suomen kasvatustieteellinen seura. Kasvatustieteen tutkimuksia 10. Turku.

Hilpinen, K. & Kokkonen, K. 2004. Starttipaja – kohtaamisen taito. Teoksessa M. Hassinen (toim.) Työ- ja yksilövalmennuksen käytäntöjä - näkökulmia 2000-luvun työpajojen palveluihin. Helsinki: Valtakunnallinen työpajayhdistys & BalanssiAkatemia, 67–88.

Jokinen, A., Suoninen, E. & Wahlström, J. 2000. Miten tavoittaa auttamistyön ydintä? Teoksessa A. Jokinen & E. Suoninen (toim.) Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Tampere: Vastapaino, 15–33.

Juhila, K. 2004. Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa A. Jokinen, L. Huttunen & A. Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 20–32.

Juhila, K. & Pösö, T. 2000. Auttamisen organisaatiot ja ongelmien tulkinnat. Teoksessa A. Jokinen & E. Suoninen (toim.) Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapia-työn arjesta. Tampere: Vastapaino, 35–64.

Komonen, K. 2007. Puhuttu paikka. Nuorten työpajatoiminnan rakentuminen työpajakeronnassa. Mikkelin ammattikorkeakoulu A: Tutkimuksia ja raportteja 21. Mikkelä.

Laine, K. 2000. Koulukuvia. Koulu nuorten kokemistilana. SoPhi 43. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.

Marniemi, J. & Pekkala, T. 2005. Johdanto. Teoksessa J. Hassinen (toim.) Työ- ja yksilövalmennuksen käytäntöjä – näkökulmia 2000-luvun työpajojen palveluihin. Helsinki: Valta-kunnallinen työpajayhdistys & BalanssiAkate-mia, 9–18.

Paakkunainen, K. 1995. Nuorisotyöpaja: tehdashallin hämärästä autonomiseen oppiin. Teoksessa P. Aaltojärvi & K. Paakkunainen (toim.) Nuorten työpaja – sosiaalinen peli, palkkatyö vai varasto? Helsinki: Nuorisotutkimus-seuran tutkimuksia 2/1995, 8–104.

Pohjantammi, I. 2007. Ylisukupolvinen työtömyys nuorten työpajoilla. Nuorisotutkimus-seura ja Nuorisotutkimusverkosto. Verkkojulkaisuja 12. Saatavana osoitteessa <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/tyopaja.pdf>. Luettu 30.7.2007.

Raitakari, S. 2006. Neuvottelut ja merkinnät minuuksista. Vuorovaikutuksellisuus ja retoriisuus nuorten tukiasumisyksikön palaverissa ja tukisuunnitelmissa. Acta Universitatis Tampereensis 1183. Tampere: Tampereen yliopisto.

Tronto, J. 1994. Moral Boundaries: A Political Argument for an Ethic of Care. London: Routledge.

Valokivi, H. 2004. Lainrikkokojen ääni auttamisjärjestelmissä. Teoksessa A. Jokinen, L. Huttunen & A. Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Tampere: Gaudeamus, 115–134.

Valtiontalouden tarkastusviraston toiminnantarkastuskertomus 146/2007. Nuorten syrjäytymisen ehkäisy. Helsinki.

Vehviläinen, 2002. Ammatillisesti kouluttamattomat nuoret työelämäkynnyksiä ylittämässä. Teoksessa S. Mannila, A. Forsander, A. Hummasti & J. Vehviläinen (toim.) Työelämäkynnykset ja haasteelliset ryhmät työllisyyspolitiikan näkökulmasta. Hyvät käytännöt. Helsinki: Työministeriö, 53–67.

Vuorikoski, M. & Kiilakoski, T. 2005. Dialogisuuden lupaus ja rajat. Teoksessa T. Kiilakoski, T. Tomperi & M. Vuorikoski (toim.) Kenen kasvatusta? Kriittinen pedagogiikka ja toisinkasvatuksen mahdollisuus. Tampere: Vastapaino, 309–334.

Väisänen, R. & Hämäläinen, J. 2003. Opettajien ja ohjaajien työssä jaksaminen Itä-Suomen työkouluissa. Kuopio: Itä-Suomen työkoulu julkaisuja 3.

